

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE YOKSULLUKLA
MÜCADELE KAPSAMINDA HALKEVLERİ SOSYAL
YARDIM ŞUBELERİNİN ROLÜ*

Turgay AKKUŞ**, Nursal KUMAŞ***, Berrin SARITUNÇ****

Makale Geliş Tarihi-Received: 28.09.2019
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 10.05.2020
Doi: 10.37093/ijsi.746411

61

IJSI 13/1
Haziran
June
2020

ÖZ

XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan siyasî gelişmelerin Türkiye'nin toplumsal yapılanmasında yaratmış olduğu en önemli sorunlardan birisi yoksulluktur. Pre-kapitalist bir tarım toplumu özellikleri gösteren Türkiye'de kitlesel savaşların yol açtığı etkiler, nüfusun eğitim-öğretim hizmetlerinden yararlanma olanağı ve süresindeki sorunlar, sağlık hizmetlerinin yaygınlığı ve ulaşılabilirliğindeki sınırlılık, ulaşım ve iletişim alt yapısındaki eksiklikler ve yaygın beslenme yetersizlikleri, insanî ve görelî yoksulluk problemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren

* Bu makale Bursa Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri birimi tarafından ÖAP (AİT) - 2018/9 proje numaralı "Atatürk Dönemi (1932-1938) Halkevleri Sosyal Yardım Şubelerinin Faaliyetlerinin Yoksulluk Kavramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi" konusuyla ilgili olup ilgili birimce desteklenmiştir.

** Öğr.Gör.Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Bursa/Türkiye. takkus@uludag.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5409-7931>.

*** Öğr.Gör.Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Bursa/Türkiye. nkumas@uludag.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6554-5007>.

**** Öğr.Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi Türk Dili Bölümü, Bursa/Türkiye. bsaritunc@uludag.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8662-6562>.

ulusal kaynaklar ve küresel konjonktürün belirleyici olduğu bir çerçevede yoksulluk sorununu çözümlenmeye veya kabul edilebilir bir düzeye çekmeye yönelik siyasalar oluşturuldu. Devrimin ve onu oluşturan norm ve değerlerin toplumsallaştırılması amacıyla oluşturulan Halkevleri, örgütlenme yapısındaki ictimâî yardım (sosyal yardım) şubeleriyle ülkenin bütününde yaratabildikleri mâlî ve insanî kaynaklar ile yoksulluğun içselleştirdiği çok boyutlu sorunların çözümlenmesine yönelik katkılar sağlamışlardır. Bu mütevâzî çalışma söz konusu katma değeri birinci el kaynaklara dayalı olarak ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Halkevleri, Halkevleri Sosyal Yardım Şubeleri.

**THE ROLE OF SOCIAL ASSISTANCE BRANCHES OF
PUBLIC HOUSES IN THE SCOPE OF COMBATING
POVERTY IN THE EARLY REPUBLIC PERIOD**

ABSTRACT

One of the most important problems created in the social construction of Turkey with political developments in the first quarter of the 20th century was poverty. Effects caused by the massive war in Turkey showing the characteristics of a pre-capitalist agricultural society, People's possibility to benefit from education and problems in its duration, the extent and availability of health services, deficiencies in transportation and communication infrastructure and common nutritional insufficiency caused human and relative poverty problems. From the early years of the Republic, policies were created to solve the poverty problem or to bring it to an acceptable level within the framework of national resources and global conjuncture. People's Houses created for the socialization of the revolution and its norms and values, contributed to the solution of the multidimensional problems internalized by poverty through the financial and human resources they could create throughout the country with ictimâî assistance (social assistance) branches in the organizational structure. This modest study reveals the added value based on first-hand resources.

Keywords: Poverty, Public Houses, Social Assistance Branches of Public Houses.

GİRİŞ

Uzun ve yıkıcı savaş yıllarının biçimlendirdiği toplumsal dinamiklerin belirleyici olduğu bir çerçeve üzerine yükselen Türkiye Cumhuriyeti'nin, kuruluşunun ardından yüzleşmek zorunda kaldığı başat sorunlardan biri yoksulluktu. Yeni rejimin toplumsal yaşam alanlarını değiştiren ve dönüştüren dinamizmi, hukuksal ve kurumsal düzlemde önemli kazanımlar sağlamıştır. Ancak iktisadî yapılanmanın görece hantallığı, mâlî kısıtlamalar ve imkânsızlıklar, gündelik yaşamın olağan olgusu haline gelmiş salgın hastalıklar, savaşların da etkisiyle insan kaynaklarında ortaya çıkan etkili boşluklar; görece ve insanî yoksulluğun temellerini oluşturmuştur. Devletin sahip olduğu çeşitli kurumsal araçlar ve kökleri imparatorluk sürecine uzanan bazı sivil hayır kurumları; işaret edilen yoksulluk türlerini ve onları var eden koşulları, olanaklarla doğru orantılı olarak kabul edilebilir düzeye indirgemeye çalışmışlardır. 1932 yılında toplumsal değişim ve dönüşümün içeriğini oluşturan norm ve değerlerin toplumsallaştırılması bağlamında kurulan Halkevleri, düşünsel bir seferberliğin yanı sıra kurumsal olarak yukarıda bahsedilen yoksulluk türleriyle mücadelede sosyal yardım şubeleri aracılığıyla önemli bir işlevsellik üstlendiler. Halkevlerini oluşturan dokuz şubeden birisi olan sosyal yardım şubesi, çalışmalarıyla kırsal ve kentsel toplumun gündelik hayatına en fazla dokunabilen bir organa dönüşmüştür. Sosyal yardım şubelerinin yoksulluk kavramı ekseninde gerçekleştirdikleri etkinlikler, ağırlığını kırsal kesimde yaşayanların oluşturduğu bir toplumda yeni rejimle geniş kitleler arasında; aracısız, anlaşılır, etkili, dönüştürücü, palyatif, küratif, önleyici ve konstrüktif nitelikler içeren bir ilişkiler dizgesinin gelişmesini sağlamıştır. Bu mütevâzı makalenin amacı; Halkevleri sosyal yardım şubelerinin, XX. Yüzyılın ilk yarısına değin yaptıkları çalışmaları, ulusal düzlemde görece ve insanî yoksulluk olgusunu geriletme çabalarını ve ihmal edilemeyecek ölçüdeki sonuçlarını birincil kaynaklara dayanarak irdelemektir.

Sosyal bilimler düzleminde Halkevleri ve yoksulluk kavramlarını eksen alan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Halkevlerine ilişkin olarak yapılan öncü çalışmalardan biri Anıl Çeçen'in Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri adlı eseridir. Çeçen eserinde; Halkevlerini kuruluş aşamalarından örgütlenmelerine ve buldukları faaliyetlerden kapanış süreçlerine kadar bütünsel bir yapı içinde incelemektedir. Bir başka önemli çalışma da Sefa Şimşek'in Bir

*Erken Cumhuriyet Döneminde Yoksullukla Mücadele Kapsamında
Halkevleri Sosyal Yardım Şubelerinin Rolü*

İdeolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri 1932-1951 adlı eseridir. Şimşek; Halkevlerinin yeni rejimin ideolojik parametrelerinin toplumsallaştırılmasına yönelik olarak, dönemin devlet seçkinleri tarafından seferber edilmiş, örgütlenmiş kurumlar olduğunu çeşitli ülkelerle karşılaştırmalı olarak analiz ederek göstermeye çalışmaktadır. Yoksulluk ve sosyal yardım eksenli çalışmalar arasında yer alan Nadir Özbek'in; *"Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet Siyaset İktidar ve Meşruiyet 1876-1914"* adlı eseri, Osmanlı Devleti'nde yoksulluk ve sosyal yardım uygulamalarını, döneme ilişkin devlet politikalarını, Sultan II. Abdülhamid'in son dönemindeki faaliyetlerini ve izleyen dönemde ortaya çıkan yardım kurumlarını Birinci Dünya Savaşı'na değin uzanan süreçte incelemekte ve Osmanlı Devleti'nde sosyal devlet olgusunun ortaya çıkışını eksen almaktadır. Fikret Şenses'in; *"Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk"* isimli çalışması da yoksulluk kavramının analitik bir çözümlemesini yaparak ortaya çıkış dinamikleri, ölçümlenme teknikleri, türleri, küresel yaygınlığı ve bölgesel farklılıkları, yoksullukla mücadele ve izlenen stratejiler, süreç içerisinde karşılaşılan sorunlar ve çözüm yolları üzerine odaklanmıştır. Ayşe Buğra'nın; *"Kapitalizm, Yoksulluk ve Sosyal Politika"* adlı yapıtı; yoksulluğun tarihsel düzlemde ortaya çıkışını ve gelişimini, kapitalizm-yoksulluk ilişkisini, Türkiye'de yeni rejimin kurulmasıyla gelişen süreçte izlenen devlet politikalarını ve yoksullukla mücadele sürecini tek parti döneminden başlayarak 2000'li yıllara kadar önemli siyasî kırılma evreleri ekseninde irdelemektedir. Bu çalışmalar arasında, Buğra'nın eserinde Halkevlerinin sosyal yardım şubelerinin yoksullukla mücadelede oynadığı role ilişkin son derece kısa bir çıkarım bulunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de yoksullukla mücadelede Halkevleri sosyal yardım şubelerinin çalışmalarını eksen alan bir çalışmanın eksikliği, bu makalenin kaleme alınmasındaki arka planı oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Sosyal yardım şubelerinin yoksullukla mücadele eksenli çalışmaları; Cumhuriyet Arşivi, Ülkü Dergisi, Halkevlerinin çalışmalarını yönlendiren ilkeler ve yönergeler, halkevlerinin yıllık faaliyet raporlarının hulâsaları ve yerel düzlemdeki halkevlerinin yayınları kapsamında ele alınan birincil kaynaklar çerçevesinde incelenerek değerlendirilmiştir.

1. İÇTİMÂÎ (SOSYAL) YARDIM ŞUBESİNİN FAÂLİYETLERİ

1.1.Sağlık Alanındaki Çalışmalar

Uzun savaş yıllarının imparatorluk tebaasının iktisâdî durumunda yarattığı olumsuzluklar, yönetsel düzlemdeki kaotik panorama, trajik demografik hareketler ve yarattığı sonuçlar ve nihayet ağırlığını kırsal kesimde yaşayan insanların oluşturduğu kitlelerin temel sağlık hizmetlerinden mahrumiyeti; Anadolu coğrafyasında sıtma, verem, trahom, frengi gibi hastalıkların yaygınlaşmasına ve kamu sağlığını tehdit eder bir düzeye ulaşmasına neden olmuştur. İdeolojik düzlemde bir kopuş olarak görülebilecek siyasal yapılanmadaki değişime karşın, kurumsal düzlemdeki süreklilik eksen alındığında, yeni devletin sağlık alanında işaret edilen sorunun çözümüne yönelik elinde fazla enstrümanın olmadığı açıktı. Bu noktada yönetici seçkinler biri hukuksal diğeri kurumsal düzlemde olmak üzere iki girişimde bulundular.

Hukuksal düzlemde, 24 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen 1593 sayılı “Umûmî Hıfzıssıhha Kanunu” aracılığıyla bulaşıcı hastalıklara karşı halk sağlığını koruyucu birtakım önlemlerin alınması hedeflendi (Özkaya, 2016: 78). Kanun, her şeyden önce ülkenin sağlık koşullarını iyileştirmeyi, toplum sağlığını tehdit eden hastalıklar ve benzeri sorunlarla mücadeleyi, onlardan korunmayı, sağlıklı nesiller yetiştirilmesini ve halka sağlık ve sosyal yardım hizmetlerinin götürülmesini devletin sorumluluğu olarak kabul etmekteydi. Adı geçen yasayla Türkiye’deki sağlık örgütlenmesi, kurumsal ilişkiler, bu ilişkilerden doğan sonuçlar ve birey-toplum sağlığının korunmasına yönelik ilkeler detaylı bir şekilde düzenlenmekteydi. Söz konusu hukuksal çerçeve salgın hastalıklarla mücadele ve toplum sağlığının korunmasına yönelik düzenlemelerin günün koşullarına uyarlanmasını sağlayarak temel ilkeleri oluşturmuştur. Kurumsal düzlemde de Sıhhat ve İctimâî Muavenet Vekâleti, toplum sağlığı ve salgın hastalıklarla mücadelede temel sorumluluğu yükümlenmişti. Yerel yönetimler, Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu gibi kurumlar da faâliyetleriyle sağlık alanındaki çalışmalara destek vermekteydi.

Kurumsal düzlemde gerçekleştirilen çalışmalar, mâlî imkânlarla ve iktisâdî durumla yakından ilgiliydi. Balkan Savaşları, Birinci Dünya

*Erken Cumhuriyet Döneminde Yoksullukla Mücadele Kapsamında
Halkevleri Sosyal Yardım Şubelerinin Rolü*

Savaşı, Kurtuluş Savaşı gibi siyasi olaylar; 1929 Dünya Ekonomi Krizi, Osmanlı Borçları ve 1928 yılına değin gümrük vergilerinin belirlenmesindeki sınırlamalar nedeniyle mâlî ve iktisâdî durumu olumsuz etkileyen gelişmeler, yeni kurulan devletin sağlık ve sosyal yardım alanına yeterli kaynak ayıramamasına neden olmuştu. Öte yandan ulaşım ve iletişim alt yapısındaki görelî olumsuzluklar ile şehirlerde ihtiyaç sahiplerinin tespitinde yaşanan zorluklar bir başka sorunu oluşturmaktaydı.

Temelde, devrimin kazanımlarını toplumsallaştırma ereğiyle 1932’de kurulan Halkevleri, örgütlenmesi itibarıyla söz konusu amacının yanında toplumun sosyal ve kültürel gereksinimlerine de yanıt vermeyi içselleştirmiş bir işlevsellik üstlenmişti. Okuma yazma oranının son derece düşük olduğu bir toplumda Cumhuriyet’in simgelediği değer ve normların topluma mâl edilmesi, tebaa ile yurttaş arasında bocalayan kitleler için halkevlerinin bir cazibe merkezi haline getirilmesi, bu kurumların insanların gündelik hayatına sağlayacakları katma değerle yakından ilgiliydi. Bu bağlamda örgütlenme şemasında içinde yer alan dokuz şubeden birisi olan sosyal yardım şubesi; sağlık ve sosyal yardım kavramları çerçevesinde tanımlanan görev alanıyla gerek köylülerin gerekse şehirlielerin yaşamına dokunabilmeyi başararak halkevlerini geniş kitleler için bir çekim merkezine dönüştürebilmişlerdir.

Ağırlığını düşük gelir gruplarının oluşturduğu bir toplumsal panoramada, sosyal yardım şubelerinin yoksul kesimlere yönelik olarak gerçekleştirdiği ücretsiz sağlık hizmetleri, halkevlerinin toplum nezdindeki görünürlüğünü arttırırken ilgisini de cezbetmiştir. Bu durum halkla devlet, parti ve aydınlar arasındaki sosyolojik mesafenin görelî olarak kapanmasını sağlamış olabileceği gibi devrimin kazanımlarının toplumsallaşmasına da dikkate değer bir katkı sağlamıştır.

1932 yılı Halkevleri Talimâtname’sinin ilgili maddesinde (44-b) şubenin faaliyet alanında yer alan sağlık kurum ve kuruluşları şu şekilde dile getirilmekteydi: (CHF Halkevleri Talimâtname’si, 1932: 14-15)

“Resmî ve hususi hastahane, dârülaceze, dispanserler, çocuk doğum ve bakım evleri, süt damlaları... Hıfzıssıhha kanununda yazılı şirketler ve müesseseler tarafından vücutte getirilen işçi tedavi yurtları...”

Talimât-nâmede sosyal yardım şubesinin sağlık çalışmalarıyla ilgili görev tanımı da şöyleydi (44-c-d):

“Tedavi müesseselerinde yatırılarak tedaviye alınması lâzım gelen muhtaç hastaların mahallî hastanelere kabul ve tedavilerine başka mahalde tedavi iycap (icap) edenleri o mahalle nakle delalet eder. Evlerinde yatan kimsesiz hastalara ve evlerinde doğuran kimsesiz muhtaç kadınlara mümkün olan yardımları yapmak tedbirlerini düşünür... Köylerden gelen tedaviye muhtaç çiftçiler ve ailelerinin şehir ve kasabalarda barındırılması ve tedavileri ve fakir işçiler ve aileleri hakkında aynı yardımda bulunması vaziyfe (vazife) sayılır.”

68

IJSI 13/1
Haziran
June
2020

Halkevleri Çalışma Talimât-nâmesi'nde de sağlık alanındaki çalışmalar için asgarî ölçütler saptanmış ve Halkevlerinin sosyal yardım şubelerinin söz konusu alanla ilgili sorumlulukları ve çalışma ilkeleri belirtilmişti (CHP Halkevleri Çalışma Talimât-nâmesi, 1940: 21).

“Vilâyet merkezlerinde bulunan Halkevlerinde parasız bir muayenehane açmaya çalışmalıdır. Vilâyet merkezlerinde bulunan hastane mütehasısları bu muayenehanelere müracaat edecek olan hastaları parasız olarak muayene ve tedavi ederler. Bu maksadı temin için lüzumlu olan yer ve vasıtalar Halkevleri tarafından temin edilir.”

“Merkezin nüfus ve ihtiyacına ve hastahane mütehasıslarının adedine göre bu muayeneler münavebe ile ve Halkevi içtimaî yardım komitesinin tertip eyliyeceği programa göre haftanın tensip edilecek muayyen günlerinde yapılır. Ve ihtiyaca kifayet etmediği takdirde, mevcut diğer resmî ve serbest teşekküller etibbasından ve resmî muamelâtı müsait olan yerlerde Hükümet ve Belediye tabiplerinden de istifade olunur.”

“Hastahanesi mevcut olan kaza merkezlerinde de haftada bir gün hastahane tabibiyle diğer resmî tabipler tarafından haftada bir gün münavebe ile ve aynı suretle muayene yapılır. Hastahanesi olmayan yerlerde bu muayeneler, resmî vazifesi muhtel olmamak şartıyla Belediye ve Hükümet tabipleri tarafından yapılır. Ve işleri müsait olan Kazalarda bu tabipler münavebe ile aynı suretle muayeneleri yaparlar.”

“Muayene ve tedavi zamanları sık sık mahallî neşir vasıtalarıyla halka bildirilir.”

*Erken Cumhuriyet Döneminde Yoksullukla Mücadele Kapsamında
Halkevleri Sosyal Yardım Şubelerinin Rolü*

“ Köylülerimizin bu tıbbî yardımdan istifadelerini temin için Köycülük Şubesinde tertip edilecek köy gezilerine tabiilerin iştiraki temin olunur. Bu geziler esnasında tabibe müracaat edecek hasta köylüleri muayene ve tedavi ve bu meyanda köyün sıhî şartlarını tetkik eder ve lüzumlu gördüğü hususular hakkında not alarak bununla alâkadar makamlara bildirir.”

“ Tabiilerin bu vazifeleri yapabilmesi için gereken seyahat imkân ve vasıtaları Halkevlerince temin ve tedarik olunur.”

“Muhtaç ve fakir oldukları anlaşılanlara Halkevleri bütçesinin vüsati nispetinde parasız ilâç verilir.”

Sosyal yardım şubelerinin sağlık alanıyla ilgili çalışmalarını düzenleyen talimâtname, örnek ve çalışma ilkelerini ortaya koyan yönergeler eksen alındığında, söz konusu şubelerin toplumun ağırlığını oluşturan “düşük gelirli, köylü, kentli, muhtaç, düşkün” gibi sınıflarla nitelenen insanları hedeflediği anlaşılmaktadır. Şube öncelikle açacağı muayenehanelerle ihtiyaç sahibi hastaların muayene ve tedavilerini gerçekleştirecek, gereksinimi olanların ilaç ücretlerini de bütçeleri nispetinde karşılamaya çalışacaktır. Durumu ağır olan hastaların hastanelerde tedavilerinin devam etmesine de yardımcı olacaktır. Bulunulan vilâyet merkezlerindeki sağlık kurumlarının yetersiz kaldığı durumlarda; İstanbul, Ankara ve İzmir’deki sağlık kurumlarına hastaların ulaşımının sağlanarak, söz konusu merkezlerde tedavilerinin devam etmesi de bütçeleri nispetinde şubelerin sorumluluğundadır.

1924’ten itibaren ilçelerden başlamak üzere; muayenehane ve tedavi evi (dispanser) adı altında, ücretsiz olarak ayakta teşhis ve tedavi imkânı sunan sağlık müesseselerinin oluşturulması (Ağırbaş, Akbulut, Önder, 48, 2011: 740-741), yoksul yurttaşların muayene ve tedavilerine yönelik bir milat olarak kabul edilebilir. Bu proje sonraki yıllarda, vilâyet merkezlerindeki ağırlıklı olmak üzere, halkevleri tarafından sahiplenildi ve aynı amaç doğrultusunda faaliyet göstermek üzere kendi bünyelerinde birer muayenehane (dispanser) açma yoluna gittiler. Bazı halkevleri muayenehane ve dispanserlerin yanında çeşitli hastalıklara yönelik sağlık kurumları oluşturdular. Örneğin Maraş Halkevi Trahomdan Korunma Kurumu kurarak farklı bir örnek yaratmıştır. (Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, 1935: 80) Böylece kentlerde ve köylerde ikâmet etmekte olan yoksul yurttaşlar için sağlık hizmetlerine ulaşılabilirlik kolaylaşmıştır.

Ayrıca hizmetin ücretsiz olarak gerçekleştirilmiş olması da mevcut kurumlar (devlet-parti) ile geniş kitleler arasındaki ilişkilerin yeniden üretilmesine yönelik bir katkı sağlamıştır.

Yoksul hastaların muayene, tedavi ve ilaç masraflarını karşılamak sosyal yardım şubelerinin bütçeleri çerçevesinde gerçekleştirilen bir faaliyetti. Bu nedenle sosyal yardım şubeleri zaman zaman ihtiyaç sahiplerini tespit etmekte kategoriler oluşturmuşlardır. Örneğin; Fatih Halkevi Sosyal Yardım Şubesi bölge yoksullarını; “*derhal yardıma muhtaç, yardım edilecek ve yardım edilebilir*” olmak üzere üç kategori üzerine; nahiyeye ve mahallelere ayırarak tasnif etmiş ve her biri için bir fiş tutmuştur. (Ülkü, XV (86), 1940: 175) CHP'nin il, ilçe ve bucak örgütleri, köy ve mahalle muhtarları bu aşamadaki en önemli aktörlerdir. Tek parti döneminin getirdiği devlet-parti bütünleşmesi, ekonomide bu dönemde uygulanan devletçilik siyaseti, CHP Genel Sekreterliği'nin destek ve himayesi, sosyal yardım şubelerinin yardım faaliyetlerini kolaylaştırmıştır.

Sosyal yardım şubeleri, başvuruları durumunda ihtiyaç sahibi yoksul hastaları genellikle kendi bünyelerinde açmış oldukları polikliniklerde muayene ve tedavi ettirmişlerdir. 1941 yılı verilerine göre; 74 halkevinin kendine ait muayenehanesi bulunmaktadır. (Bkz. Tablo No: 1)

Tablo No 1: 1939-1941 Dönemi Halkevleri Sosyal Yardım Şubelerinin Sağlık Alanındaki Faaliyetleri

Yıl	Devre	Muayene Edilen Hasta	İlacı Temin Olunan (Kişi)	Muayenehanesi Olan Halkevi
1939	1	27.894	4215	-
	2	17.976	6384	43
	Top.	45.870	10.599	43
1940	1	24.750	5126	62
	2	28.217	7237	74
	Top.	52.967	12.363	74
Halkevi Sayısı		142	125	74
1941	1	30.628	1170	74
	2	28.260	1450	74
	Top.	58.888	2620	74
Halkevi Sayısı		160	145	74

Kaynak: BCA, 490-01-846-349-2-24

*Erken Cumhuriyet Döneminde Yoksullukla Mücadele Kapsamında
Halkevlere Sosyal Yardım Şubelerinin Rolü*

Bununla beraber, durumunun ağır olduğu düşünülen hastaların daha donanımlı sağlık kurumları olan memleket hastanelerinde tedavilerinin devamı sağlanmaktaydı. Söz konusu hastaların bir bölümü büyük şehirlerdeki sağlık kurumlarına yönlendirilmekteydi. Sosyal yardım şubeleri bu hastaların ilgili kentlere ulaşımı, iâşesi ve hastaneye yatırılmasını içeren sorumlulukları da üstlenmekteydi. Örneğin; 1934 yılında, Afyon Halkevi Sosyal Yardım Şubesi, durumu ağır olan yoksul hastaların memleket hastanesinde tedavilerinin yatılı olarak yapılmasını sağlamış ve bazılarının tedavilerinin de İstanbul'da yapılabilmesi için gerekli önlemleri almıştır. (Afyon Halkevi, 1933: 4) Muayenehanesi olmayan halkevleri yine önceki uygulamalarına devam etmişler ve özellikle de kırsaldaki hastalardan ağır durumda olanlarını ya memleket hastanelerine sevk etmişler ya da yol paralarını karşılamışlardır. Ayrıca büyük şehirlere yönlendirilen hastalarla ilgili önlemler almışlar ve tedavilerinin sağlıklı bir şekilde temin edilmesine yönelik çalışılmışlardır.

Yurdun çeşitli yörelerinden tedavi olmak amacıyla İstanbul'a gelen hastalar için şehirdeki halkevlerinin sosyal yardım şubeleri birtakım önlemler almışlardır: (Ülkü, XIV, 79, 1939: 71-72)

-Bütün resmi sağlık kuruluşlarının kabul şartları ve yöntemlerini tespit etmek

-Tanınmış uzman doktorların adres ve kabul günlerini öğrenmek

-Hastanelerin poliklinik günlerini ve uzmanlarını tespit etmek

-Hastanelerle temasa geçilerek boş yatakların sayısını tespit etmek

-Hastane nakliye araçları hakkında bilgi almak

-Kamu görevlisi doktorlardan oluşan bir müracaat bürosu tesis etmek

-Hanlara ve otellere birer beyânnâme verilerek, halkevlerinin hastalara takip edecekleri yol hakkında bilgi vereceklerini söylemek

-Hastanelerde işlemleri takip etmek veya hastayı istediği doktorun muayenehanesine götürmek üzere iki, üç tane memur ayırmak vs.

Yukarıda ifade edilen önlemler sosyal yardım şubesinin sağlık alanındaki yardım faaliyetlerini özetler nitelikte bir anlam taşımaktadır.

Tablo No:1'e göre muayene edilen hasta sayısı 1939'da 45.870; 1940'da 52.967 ve 1941 yılında 58.888'di. 1939 ve 1940 yıllarına göre; 1941 yılında ilaç temin edilen kişi sayısında dikkat çekici bir azalma bulunmaktadır ki bu durum İkinci Dünya Savaşı'nın ülkede yaratmış olduğu ekonomik zorluklarla ilgili olmalıdır. 1940 ve 1941 yılında 198 yerleşim biriminde açılan (CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942: 17) Halkodaları da sağlık alanında Halkevlerinin çalışma ilkeleri ekseninde çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Bu bağlamda 1941 yılının ikinci altı ayı içinde toplam 100 halkodası sosyal yardım şubeleri vasıtasıyla toplam 29.732 hastanın muayene ve tedavilerini sağlamıştır. (BCA, 490-01-846-349-2-34)

72

IJSI 13/1
Haziran
June
2020

Tablo No 2: 1941 Yılı Halkodaları Sosyal Yardım Şubelerinin Yaptıkları Sağlık Yardımlarının Genel Görünümü

Yıl	Hastalara Yardım			
	Muayene Edilen Hasta Kişi	İlacı Temin Olunan (Kişi)	Oda Sayısı	Yardım Görenler Toplam
1941	132	1670	189	862

Kaynak: BCA, 490-01-846-349-2-31

Tablo No:2'ye göre; halkodaları sağlık yardımlarında henüz istenilen düzeye ulaşmamıştır.

Halkevlerinin sosyal yardım şubelerinde ve yönetim kurullarında tıp doktorları önemli bir role sahiptir. Halkevlerinin bulunduğu bölgedeki sağlık kurumlarında görev yapan tüm doktorlar sosyal yardım şubesinin doğal üyesi kabul edilmişlerdir. Örneğin; 1933 yılında Antalya Halkevi Sosyal Yardım Şubesi yönetim kurulu; Sahil Sıhhiye Tabibi Dr. Vasfi Bey (şube başkanı) Üyeler; Sıtma Mücadele Reisi Dr. Seyfettin Bey, Eczacı Macit Bey, Dr. Abdürrahim Beylerden oluşmuştur. (Antalya Halkevi Broşürü, 1933: 5) Balıkesir Halkevi Sosyal Yardım Şubesi'nin ilk yönetim kurulunda Dr. Kâmil Bey (başkan), Op. Dr. Ali Rıza Bey (üye), Diş Dr. Fuat Bey (üye), Dr. Nazmi Bey (üye), Dr. Mehmet Ali Bey (üye) yer almıştır. (Balıkesir Halkevi 1933: 31) Örgütlenmenin bu niteliği sosyal yardım şubelerinin

*Erken Cumhuriyet Döneminde Yoksullukla Mücadele Kapsamında
Halkevleri Sosyal Yardım Şubelerinin Rolü*

buldukları yerlerde sağlık hizmetlerini üretmede ve sürdürmede önemli kolaylıklar sağlamıştır.

Ağırlıklı olarak vilâyet merkezlerindeki memleket hastanelerinde istihdâm edilen doktorlar, haftanın belirli günlerinde yoksul hastaları ücretsiz olarak muayene etmişler ve gerekli görülenlerin tedavilerini imkânlar ölçüsünde hastanelerde sürdürmüşlerdir. Örneğin; Bodrum ve Milas halkevlerinin sosyal yardım şubeleri, bölgelerindeki yerel yönetsel, yerel askerî ve yerel sağlık kurumlarındaki doktorlar aracılığıyla haftanın belirli günlerinde dönüşümlü olarak yoksul hastaların ücretsiz muayene ve tedavilerini gerçekleştirmişlerdir. (Ülkü, C. 13, S. 75, 1939: 274-275-276)

Erken cumhuriyet döneminde nüfusun önemli bir bölümü, üretim etkinliklerinin belirleyici olduğu bir çerçevede yer alan köylerde ikâmet etmektedir. Kırsal yerleşim bölgelerinde coğrafya, iklim veya yaşam tarzlarından kaynaklanan yaygın hastalıklar, toplum sağlığı açısından önemli bir sorun oluşturmuştur. Trahom (Keskinbora, 2009:2)¹, tifo, sıtma, frengi gibi hastalıkların nedenlerini ortadan kaldırmak, etkisiz hale getirmek, önleyici tedbirler almak, kent ve köylerde bu konuda bir farkındalık yaratmak, köycülük şubesiyle sosyal yardım şubesinin sorumluluk alanları içinde tanımlanmıştır. Ancak ulaşım alt yapısındaki yetersizlikler ve ulaşımın başlı başına bir mâliyet kalemi oluşturması, köylülerin sağlık hizmetlerinden yararlanmasında güçlükler yaratmıştır.

Yeni rejim toplum sağlığının korunmasını başat nitelikli bir sorumluluk alanı olarak kabul etmiş, bu bağlamda sağlık hizmetlerini yaygınlaştırmada ve köylüler için kolayca ulaşılabilir bir hizmet niteliğine dönüştürülmesinde halkevlerinden de yararlanmıştır. Öncelikle sosyal yardım şubeleri, ikincil olarak köycülük şubeleri sağlık hizmetlerinin kırsal alana ulaştırılmasında azımsanmayacak derecede işlevsellik kazanmışlardır. Sosyal yardım şubeleri, köycülük şubelerinin organize ettiği köy gezilerine katılım sağlayarak ya da

¹ H.Kadircan Keskinbora'nın verdiği bilgilere göre; merkezi yönetim ülkenin güney kesimlerinde özellikle Adana, Gaziantep, Malatya, Urfa ve Maraş'ta görülen bu hastalıkla mücadele etmek için ifade edilen yerleşim yerlerinde 120 yataklı hastaneler kurdu. 1934 yılında bu hastanelere toplam 87.000 kişiden 2215'i tedavi oldu ve 4318'i de ameliyat edildi.

bağımsız olarak köy gezileri düzenleyerek sağlık taramaları gerçekleştirmişlerdir. Şubeye kayıtlı doktorlar köylerde; yatalak durumda olan hastaları evlerinde, diğerlerini köy meydanı ya da kahvesi gibi uygun yerlerde muayene etmişlerdir. Hasta olanların dışındaki köylülerin diş ve göz muayeneleri de söz konusu geziler esnasında imkânlar dâhilinde sağlanmıştır. Bunların yanında salgın hastalıklara karşı yetişkinlere ve çocuklara aşılar yapılmıştır. Köy gezilerinde doktorlar teşhis ve tedavi sürecinin yanı sıra çeşitli hastalıklar hakkında bilgi vermişler ve bu hastalıklara yönelik köylülerde bir farkındalık yaratmaya çalışmışlardır.

74 Durumları ayakta tedavi ölçütlerini aşan bazı hastalar tedavileri için halkevlerinde bulunan dispensarlere veya memleket hastanesine götürülmüşlerdir. Örneğin Zonguldak Halkevi Sosyal Yardım Şubesi, 1939'da Zonguldak'ı coğrafi anlamda Merkez, Kilimli, Filyos ve Beycuma olmak üzere dörde ayırarak bölgeleri gezmiş ve her üç ayda, bir bölgeyi tamamlayacaktır. İlk üç ayda 8 köy ziyaret edilecek, sağlık taraması gerçekleştirilecek, yoksullara gerekli yardımlar sağlanacak ve okullar ile öğrencilerin gereksinimleri karşılanacaktır. (Ülkü, C. 13, S. 74, 1939: 175-176 ayrıca bkz. Ülkü, C. 14, S. 83, 1940: 466) 1934'de Trabzon Halkevi Sosyal Yardım Şubesi'ne bağlı doktorlar iki köy gezisinde 300 köylünün muayenelerini yaparak tedavi sürecini başlatmışlardır. (Halkevlerinin 1935 Senesi Faâliyet Raporları Hulâsası, 1936: 112) Polikliniği olmayan halkevlerinde sosyal yardım şubesine kayıtlı doktorların çalıştıkları kurum ya da özel muayenehaneleri, kırsal alandan getirilen hastaların ücretsiz muayene ve tedavilerinde kullanılmıştır. Örneğin halkevi binasının elverişsizliğinden ötürü poliklinik hizmeti veremeyen Urfa Halkevi Sosyal Yardım Şubesi, üyesi doktorların muayenehanelerinde yoksul yurttaşlara ücretsiz muayene ve tedavi hizmeti verebilmiştir. (Urfa Halkevinin Bir Yıllık İş Sayımı (23.2.1934 / 23.2.1935), 1935: 1)

Öte yandan kırsal alandan gelen hastalar için oteller veya çeşitli misafirhanelerin ücreti sosyal yardım şubesi tarafından karşılanarak barınma olanakları yaratılmıştır. Bu hastaların muayene ve tedavi sürecinin sonuna kadar barınma ve iâşe ücretleri şube tarafından karşılanmaya devam edilmiştir. Bazı halkevlerine bağlı çalışan doktorların belirli zamanlarda halkevinin bulunduğu bölgedeki fabrikaları gezerek hasta işçileri muayene ettiği de kayıtlara geçmiştir. (Aydın Halkevi Broşürü, 1933: 23)

*Erken Cumhuriyet Döneminde Yoksullukla Mücadele Kapsamında
Halkevleri Sosyal Yardım Şubelerinin Rolü*

Hastalıkları metafizik bir boyutla ilişkilendirip, ilahi bir ceza olarak kabul ederek hastalığını saklayan ve tedaviyi reddeden köylüler, sosyal yardım şubesinin çalışmalarında zaman zaman zorluklar yaratmıştır. Bulaşıcı bir hastalığa yakalanmış olduğu hale bunu reddeden veya bulaşıcı hastalıktan dolayı ölen kişiyi bildirmemek köy halkı için sıradan bir durumdur. Nitekim kolera salgını görülmesi üzerine 1894 yılında Bursa'ya gönderilmiş olan Şerafettin Mağmumi hatıralarında bu durumu şöyle ifade etmektedir: (Mağmumi, 2010: 98-99).

"...İkinci iş "yakında" vefât vuku bulup bulmadığını sorardım. Bazen saklamak isterler. Hemen kabristana gider taze mezar görünce tazyike başlar ve kim haber verdi diye şaşalayıp itiraf ederlerdi. Söyledikleri alâmete göre haneyi tathîr ederdim. İbtidaları hastegâni meydana çıkarmaktan ihtirâz ederlerdi, ba'de alıştılar da yaralısı, çıbanlısı bile kendini göstermeğe ve "Hekîmbaşı, Hekîmbaşı ağa! Hekim usta! Yatros" gibi garip ve masumane hitaplarla ilaç istemeye başladılar."

Hastalıkların ilahi bir ceza olmadığı ancak sağlık hizmetlerinden yararlanılması halinde aşılabilecek sorunlar olduğu yolunda bir düşüncenin kırsal alanda toplumsallaşmasında halkevlerin sosyal yardım şubelerinin düzenlediği ya da yer aldığı köy gezilerinin katkısı çok büyüktür.

Halkevleri yörelerindeki mevcut salgın hastalıklarla mücadeleye kendi imkânları ölçüsünde katma değer sağlamışlardır. Sosyal yardım şubeleri yaptıkları çalışmalarla bu alanda ön planda yer almışlardır. Örneğin Eminönü Halkevi, verem, çiçek ve tifüs hastalıklarına karşı; sabun dağıtmış, hamamlarla anlaşarak başvurulara ücretsiz banyo, elbise, çamaşır ve ev eşyalarının temizlettirilmesi olanağı sağlamış, adı geçen hastalıklarla mücadele için kalabalık yerlere afişler asarak halkı bilinçlendirmeye çalışmıştır (Eminönü Halkevi Sosyal Yardım Komitesi'nin 2 Yıllık Çalışmaları, 1943: 6-7). Bunun yanında yılın belli zamanlarında halkevlerinde çocuklar salgın hastalıklara karşı aşılanmıştır. Eminönü Halkevi, kendi çalışma bölgesinde ortaya çıkan tifo salgınına karşı halkevi bünyesinde bir aşı istasyonu açarak yüzlerce kişinin aşılanmasını sağlamıştır. (İstanbul Eminönü Halkevi 1936-1938 Evimizin İki Yıllık Çalışma Bilançosu, 1939: 51)

Bulaşıcı hastalıklara yakalanmış kişilerin sağlıklı kişilerden izolasyonu, teşhis ve tedavilerinin gerçekleştirilmesi, hastalara kinin

vb. ilaç ve tıbbî malzemenin sağlanması sorumluluğunu da yine sosyal yardım şubelerinin görev alanı içindedir. Bu bağlamda Ordu Halkevi Sosyal Yardım Şubesi Perşembe ve Ulubey ilçelerine bağlı köy gezilerinde yoksul hastalara ücretsiz kinin, tıbbî malzeme ve ilaç yardımında bulunmuştur (Ordu Halkevi, S. 8, 1946: 11-12). Köy kahvehanelerine hastalıklara ilişkin broşürler asmak, dağıtmak, uzman olan kişilere çeşitli hastalıklara ilişkin broşür, el kitapları yazdırıp, bunları bastırıp yaymak, toplumda hastalıklara dair farkındalık yaratmak yine şubenin sağlık hizmeti tanımı içinde yer almıştır. Bundan başka Halkevleri üyesi olan ya da olmayan doktorların girişimleriyle sağlık dergileri yayınlamışlardır. Kırklareli Halkevi'ne bağlı çalışan doktorlar, "Batı Yolu" ismiyle bir sağlık dergisi çıkarmış ve kamu sağlığı, çocuk ve anne sağlığı eksenli konularda halkı bilgilendirici ve yönlendirici yazılar yayınlamışlardır. (Durak, 2006: 223)

76

IJSI 13/1
Haziran
June
2020

Gelecek nesillerin sağlıklı yetiştirilmesi amacı çerçevesinde Halkevlerinin sosyal yardım şubelerine de sorumluluklar yüklenmiştir. Şubeler üyeleri olan tıp doktorlarının aracılığıyla çeşitli düzeydeki okullarda öğrenim gören öğrencilerin düzenli sağlık taramalarını gerçekleştirmişlerdir. Örneğin; 1933 yılında, Balıkesir Halkevi Sosyal Yardım Şubesi'ne bağlı doktor üyeler, 2338 ilkököl öğrencisini muayene etmiştir. (Balıkesir Halkevi, 1933: 19-20) Ankara Halkevi Sosyal Yardım Şubesi ise sadece 1935 yılında Ankara'daki okullarda öğrenim görmekte olan 8842 öğrencinin diş sağlığı taramasını gerçekleştirmiştir. (Ankara Halkevi Bir Yıl İçinde 300.000 Yurttaşı Çatısı Altında Topladı: 1935-1936, 1937: 28)

1.2. Eğitim-Öğretime Yönelik Yardımlar

Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim-öğretim alanında gerek yönetsel gerekse düşünsel düzlemde ciddi atılımlar gerçekleştirilmiştir. Söz konusu atılımların farklı politik, sosyal, düşünsel, iktisadî amaçları bulunmaktaydı. Eğitim-öğretim de fırsat eşitliği yaratarak toplumdaki dikey hareketlilik olanaklarını genişletmek, eğitim-öğretim hizmetlerini tüm toplum kesimlerini kapsayacak biçimde tabana yaymak da yukarıda belirtilen amaçlar arasındaydı. Halkevlerinin sosyal yardım şubeleri, çalışma ilke ve hedeflerini belirleyen yönergeler çerçevesinde (eğitim-öğretim alanındaki amaçların gerçekleşmesine öğrenci eksenli boyutta katma değer sağlayarak önemli bir misyonu gerçekleştirmişlerdir. Yoksul öğrencilerin giyim

*Erken Cumhuriyet Döneminde Yoksullukla Mücadele Kapsamında
Halkevleri Sosyal Yardım Şubelerinin Rolü*

kuşam gereksinimlerinin karşılanması sosyal yardım şubelerinin görev tanımındaki önemli amaçlardan birisidir. (CHP Halkevleri Öğreneği, 1938: 15 ayrıca bkz. CHF Halkevleri Talimâtname, 1932: 15) Sosyal yardım şubeleri, Halkevleri Talimâtname, Çalışma Öğretilerinde ve Çalışma Talimâtname, çeşitli öğrenim düzeyindeki yoksul öğrencilerin giyim kuşam ihtiyaçlarının karşılanmasını öngören ilkeler doğrultusunda önemli çalışmalar yapmışlardır. Ancak bu alandaki yardımlar yalnızca giyim kuşamla sınırlı değildir, eğitim-öğretim materyalleri, başka bir deyişle ders araç ve gereçleri, iâşe ve barınma, beslenme desteği, giyim yardımıyla bütünlenmiştir.

Başkent olması itibarıyla Ankara Halkevi gerçekleştirdiği çalışmalarla diğer halkevlerine örnek oluşturmuştur. Ankara Halkevi Sosyal Yardım Şubesi gerek şehirdeki gerekse şehir dışından gelen yoksul öğrenciler için hususî talimâtname, hazırlanmasından sonra çalışmalarını hızlandırmıştır. Bu bağlamda 1933-1934 eğitim-öğretim yılında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Gençlik Teşkilâtı Merkez Heyeti ile işbirliği yapılarak şehirde yardıma muhtaç yaklaşık bin öğrenciye ortaklaşa gıda yardımı yapılmıştır. Sıcak yemek için sabit ve seyyar mutfak gereksinimi ve günlük olarak planlama yapılması zorunluluğu gibi güçlüklerden ötürü besin değeri, yüksekliğinden dolayı yeterli büyüklükte tereyağlı, kaşarlı, beyaz peynirli, helvalı, etli sandviç verilmesi daha uygun bulunmuştur. 18 Ekim 1933-31 Ocak 1934 döneminde 49.841 sandviç dağıtılmış, beher sandviç 4,5 kuruş mal olmuştur. Bu hizmet için şubenin kasasından 1118, 85 lira çıkmıştır. (Ankara Halkevi İctimâi Yardım Komitesi Mesai Raporu, 1934: 7)

Ankara'nın başkent olmasından dolayı yaz aylarında ülkenin çeşitli yerlerinden şehre ciddi sayıda öğrenci geldiğinden ve bunların önemli bir bölümünün malî durumlarının yetersiz olmasından ötürü yardıma gereksinim duymuşlardır. Bu yüzden halkevi sosyal yardım şubesi sorunun köklü biçimde çözülebilmesi amacıyla Samanpazarı'nda İstiklâl Mahallesi'nde aylığı 45 liradan bir bina kiralamıştır. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile Türk Maârif Cemiyeti binanın mefrûşat giderlerini karşılamış böylece 21 kişilik bir yurt açılabilmiştir. Yurdun genel yönetimi; şube üyesi Hilmi Mâlik Bey, Maârif Vekâleti adına Kız Lisesi Müdürü Avni Bey, Maârif Cemiyeti adına da Hüsnü Bey'den oluşturulmuştur. Yurtta kalan tüm öğrencilerin iâşeleri de şube

tarafından karşılanmıştır (Ankara Halkevi İctimâi Yardım Şubesi Hususî Talimâtname, 1932: 7-8).

Ankara Halkevi'nin yaptığı çalışmalar aynı yönergeler çerçevesinde faaliyet gösteren diğer halkevleri ve şubeleri tarafından da örnek alınmıştır. Ancak yoksul öğrencilere yönelik yardımların niceliği ve niteliği sosyal yardım şubelerinin bütçeleri, işbirliği yaptıkları kurumlar veya bulunulan bölgedeki hayırseverlerin katkıları oranında değişkenlik göstermiştir. Örneğin Aydın Halkevi Sosyal Yardım Şubesi 1933 yılında 100 yoksul çocuğun yemek ihtiyacını karşılayıp, 15 ortaokul öğrencisine aylık bağlamışken (Aydın Halkevi Broşürü, 1933: 22-23), 1934 yılında ilkokullar koruma kurumlarıyla işbirliği yaparak 152 ilk ve ortaokul öğrencisinin barınma ve gıda gereksinimlerini karşılamış, ilkokullar yararına gösteriler ve balolar düzenlemiş ve 198 öğrencinin okul araç ve gereçlerini temin etmiştir. (Halkevlerinin 1934 Senesi Faâliyet Raporları Hulâsası, 1935: 14-15) Örnekte görüldüğü üzere yoksul öğrencilere yapılan yardım nicelik ve nitelik açısından Ankara'daki merkezin çalışmalarıyla benzerlikler ve farklılar göstermektedir. Bunda kuşkusuz sahip olunan maddi imkânların yanı sıra işbirliği yapılan kurumların potansiyeli ve halkevi yönetiminin dinamizmi belirleyici olmaktadır. Aydın'a göre çok daha geniş olanaklara sahip olan İzmir Halkevi Sosyal Yardım Şubesi sadece 1934 yılında yoksul öğrencilerin kitap bedeli için 1065,89 lira, yemek giderleri için 1886,91 lira, giyim için 14,50 lira ve ayakkabı için 528,64 lira harcamıştır. Tüm kalemlerin toplamı 3495,64 lirayı bulmuştu (İzmir Halkevi İctimâi Yardım Şubesi Broşürü, S. 1, 1934: 4-5).

Şube aynı dönemde ortaokul ve lise düzeyindeki yoksul-kimsesiz öğrencilerden 758'inin beslenme gereksinimlerini karşılamış, yoksul öğrencilere 1500 liralık nakdî yardımda bulunmuştur. Himaye heyetleri bulunmayan 8 ilkokula ve öğrencisine destek vermiş ve toplam yardım miktarı 5485 liraya ulaşmıştır. (Halkevlerinin 1934 Senesi Faâliyet Raporları Hulâsası, 1935: 60-61) Oysa imkânları görece sınırlı olan Manisa Halkevi Sosyal Yardım Şubesi ancak 300 yoksul çocuğa elbise diktirmiş ve 23 Nisan'da geniş çaplı bir çaylı dans partisi düzenleyerek elde ettiği gelirle 150 ilkokul öğrencisine ayakkabı ve çorap alabilmiştir. (Gediz, S. 1, 1937: 16)

Bayramlar gibi toplumsal dayanışma duygularının bütünleştiği zamansallıklarda sosyal yardım şubeleri çalışmalarını diğer hayır

*Erken Cumhuriyet Döneminde Yoksullukla Mücadele Kapsamında
Halkevleri Sosyal Yardım Şubelerinin Rolü*

kurumlarının da katkılarıyla yoğunlaştırmaktadır. Bolu Halkevi 1932'de 30 Ağustos Zafer Bayramı çerçevesinde şehirde ve köyde yaşayan yoksul çocukları tespit ederek büyük bir sünnet düğünü gerçekleştirmiş bu kapsamda 64 çocuğa giyecek ve yiyecek yardımında bulunmuştur (CHP Teftiş Raporları, Bolu Halkevi Teftiş Raporu Hulâsası, 10 Şubat 1933: 175-176). Diyarbakır Halkevi de 1934 yılında Cumhuriyet Bayramı kutlamaları sırasında 50 yoksul öğrenciye takım elbise ve ayakkabı temin etmiştir. (Halkevlerinin 1934 Senesi Faâliyet Raporları Hulâsası, 1935: 38) Eskişehir Halkevi Sosyal Yardım Şubesi ise Himaye-i Etfâl ve Kadınlara Yardım Cemiyetleri ile işbirliği yaparak kurban bayramında 600 çocuğa bayramlık elbise yaptırmıştır. (Halkevlerinin 1934 Senesi Faâliyet Raporları Hulâsası, 1935: 43-44) Eminönü Halkevi daha kapsamlı bir çalışma gerçekleştirerek, Cumhuriyet Bayramı ve 23 Nisan Çocuk Bayramı münasebetiyle Eminönü ilçesi dâhilindeki 900 çocuğu eğlendirmek amacıyla Ferah ve Millet tiyatrolarında parasız olarak dört müsamere verilmesini sağlamıştır. Bu müsamereelerde her çocuğa aynı miktarda şeker, okul araçları, kitap ve oyuncaklardan oluşan çeşitli hediyeler verilmiştir. 23 Nisan 1939 tarihinde de 23 yoksul öğrencinin kitap, elbise ve ders araç-gereçleri temin edilmiştir. İlkokullarda okuyan kimsesiz öğrencileri bayramda sevindirmek için bir gösteri düzenlenmiş ve 1000 öğrenciye kırtasiye yardımına ek olarak; esnafın öğrencilere yardım amaçlı olarak verdiği bisküvi, oyuncak vb. ürünler dağıtılmıştır. (Eminönü Halkevi 1938-1940: 31-32)

Sosyal yardım şubeleri, örgün eğitim-öğretim faaliyetlerinin yanı sıra yaygın eğitim-öğretim alanındaki çalışmalara da destek vermiştir. Ankara Halkevi İçtimâî Yardım Şubesinin Husûsî Talimâtname'si'nin 14. Maddesinde "*Hapishanelerdeki mahkûm gençleri terbiyevi usullerle ruhen yükseltmek, içtimâî ve snâî terbiyelerine gayret etmek ve hapishaneden çıktıktan sonra cemiyet içinde yararlı birer unsur olmalarına çalışmak esaslı vazifelerden biri olarak kabul edilir.*" söylemiyle şubenin bu konudaki sorumluluğu net biçimde ifade edilmiştir. Bu bağlamda, 1935 yılında Ankara hapishanesinde halk dersaneleri şubesi tarafından açılan derslere devam eden tutuklu ve hükümlülerden 300'üne 1205 parça kitap ve kırtasiye yardımı yapılmıştır. 1936 da ise hapishanelerdeki tutuklu ve hükümlülerden 540'ına 1080 parça kitap ve kırtasiye yardımında bulunulmuştur.

Diğer halkevlerinin sosyal yardım şubeleri de benzer şekilde çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda Giresun Halkevi Sosyal

Yardım Şubesi, cezaevinde gece derslerinin açılmasını sağlamıştır. (Halkevlerinin 1934 Senesi Faâliyet Raporları Hulâsası, 1935: 50) Adana Halkevi Sosyal Yardım Şubesi ise cezaevindeki tutuklu ve hükümlülere yönelik konferanslar düzenlenmiş, bir okuma odası açmış (Halkevlerinin 1935 Senesi Faâliyet Raporları Hulâsası, 1936: 3-4), Aydın Halkevi Sosyal Yardım Şubesi de cezaevindeki hükümlü ve tutukluların kitap, kırtasiye ihtiyaçlarını temin etmiştir. (Halkevlerinin 1935 Senesi Faâliyet Raporları Hulâsası, 1936: 15) Eminönü Halkevi Sosyal Yardım Şubesi, cezaevlerindeki mahkûmlardan okuma-yazması olmayanlara okuma-yazma öğretmek amacıyla alfabe kitabı, defter ve kalem temin etmiştir. (Eminönü Halkevi Sosyal Yardım Komitesi'nin İki Yıllık Çalışmaları, 1943: 3)

80

IJSI 13/1
Haziran
June
2020

Cezaevlerindeki mahkûmlar için eğitim-öğretim alanının dışında giyim-kuşam yardımları da yapılmaktaydı. Manisa Halkevi Sosyal Yardım Şubesi, şehirdeki cezaevinde kalmakta olan 75 mahkûm için iç çamaşırı temin etmiştir. (Gediz, S. 1, 1937: 16) Eminönü Halkevi Sosyal Yardım Şubesi, Amerikan bezinden iç çamaşırı ve gömlek diktirmiş ve bir kısmını cezaevindeki mahkûmlara dağıtmıştır. (Eminönü Halkevi Sosyal Yardım Komitesi'nin 2 Yıllık Çalışmaları, 1943: 4)

1.3. Gıda Yardımı

Yoksulluğun ölçütleri içinde bir insanın yaşamını sürdürebilmesi için günlük olarak alması gereken besin değeri de bulunmaktadır. Uzun savaş yıllarının toplumlarda yarattığı en trajik sonuçlardan birisi de açlık ve yetersiz beslenme sorunudur. Türkiye XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde üç yıkıcı savaş deneyimi sonunda açlıkla değil ama yetersiz beslenme sorunuyla yüzleşmek zorunda kalmış ve çözümler üretmeye çalışmıştır. Halkevleri sosyal yardım şubeleri, yönergelerinde öngörülen ilkeler çerçevesinde buldukları yerlerde öncelikle öğrenim çağındaki çocuklara olmak üzere yetersiz beslenme sorunuyla karşı karşıya bulunan yurttaşlara destek vermiştir. Gıda yardımları ağırlıklı olarak öğrenci yurtlarında kalan yoksul öğrenciler için yapılmış, öğrencilerin ihtiyaç duyulan günlük besin değerlerini almasına özen gösterilmiştir. Bu bağlamda Ankara Halkevi Sosyal Yardım Şubesi, genel talimâtname ilkeleri uyarınca 1932-1933 ve 1933-1934 eğitim-öğretim yılında yeterli beslenemeyen öğrencilerin, şehirdeki tüm öğrencilerin % 10'nu oluşturduğu saptamış ancak bütçenin yetersizliğinden ötürü ancak belirli kısmına öğlenleri sıcak

*Erken Cumhuriyet Döneminde Yoksullukla Mücadele Kapsamında
Halkevlere Sosyal Yardım Şubelerinin Rolü*

yemek sağlayabilmiştir. Şube, 1 Ocak 1933-31 Mayıs 1933 döneminde toplam 160 öğrenciye 30.180 kap sıcak yemeyi 1415 liraya sağlamıştır. (Ankara Halkevi İctimâî Yardım Komitesi Mesai Raporu, 1934: 6) Zonguldak Halkevi bu çerçevede Namık Kemâl Mektebi'nde kurdurduğu mutfak aracılığıyla 120 yoksul öğrenciye sıcak öğle yemeği vermiş ve maddi açıdan zor durumda olan kadınların da fırından ücretsiz olarak ekmeğ almalarını, temin etmiştir. (Türkiye Cumhuriyetinin Onuncu Yılında Zonguldak Halkevi, 1933: 32)

Eskişehir Halkevi Sosyal Yardım Şubesi gıda yardımını kentteki diğer hayır kurumlarıyla birlikte gerçekleştirip daha geniş bir kitleye ulaşmayı başarmıştır. Şube, 1938 yılında Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumu ile oluşturduğu bir komisyon aracılığıyla 2.000 yoksul öğrenciye sıcak yemek sağlamıştır. (Halkevi, S. 39, 1938: 584) İstanbul Halkevi Sosyal Yardım Şubesi bir eğitim-öğretim dönemi boyunca toplam 25.200 öğrenciye ücretsiz yemek yardımında bulunmuş, haziran ayında okulların tatilde olmasına rağmen 70 kadar öğrencinin iâşesini karşılamaya devam etmiştir. (İstanbul Halkevi 1934 Yılı İçinde Yaptıkları, 1935: 11-12) Şube yükseköğrenim kurumlarındaki öğrencilere de destek vermiş bu bağlamda İstanbul Üniversitesi'nde okuyup yurttan kalan öğrencilere de iâşe yardımında bulunmuştur. Nitekim İstanbul Kadırga'daki Türk Maârif Cemiyeti Talebe Yurdu'nda kalmakta olan 66 öğrenciyle bir başka yurttan kalan 50 öğrencinin iâşesi de şube tarafından karşılanmıştır. (Halkevlerinin 1933 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsaları, 1934: 45) Türkiye Kızılay Cemiyeti Eminönü Şubesi Laleli Aş Ocağında düzenli olarak, 220 yoksul kişiye sıcak yemek vermiştir. (Eminönü Halkevi Sosyal Yardım Komitesi'nin 2 Yıllık Çalışmaları, 1943: 18) Kadıköy Halkevi Sosyal Yardım Şubesi ise kendi bünyesinde bir aşevi kurarak ihtiyaç sahiplerine haftada dört gün sıcak yemek dağıtmıştır. (Kadıköy Halkevinin 1935-1943 Yılı Çalışmaları, 1943: 21-22) Adana Halkevi Sosyal Yardım Şubesi 1935 yılında yoksul 650 öğrenciye (97.962 kap) (Halkevlerinin 1935 Senesi Faâliyet Raporları Hulâsası, 1936: 3-4) sıcak yemek desteği verirken, Denizli Halkevi Sosyal Yardım Şubesi, İkinci Dünya Savaşı yıllarında şehirdeki kimsesiz ve bakıma muhtaç olanlara her gün halkevinde sıcak yemek dağıtmıştır.

1.4. İş Bulma Yardımı

Yoksulluğun en önemli nedenlerinden birisi kişilerin yaşamlarını sürdürmelerini sağlayacak (beslenme, giyim-kuşam, eğitim-öğretim,

sağlıklı yaşam) bir iş sahibi olamamalarıdır. Sosyal yardım şubeleri, Halkevleri Öğreneği, Halkevleri Çalışma Talimâtname'si ve Halkevleri Talimâtname'si'nde işsiz yurttaşlara istihdâm olanağı sağlamak ve bu konuda rehberlik yapmakla sorumlu tutulmuşlardır. İşaret edilen çerçevede dâhilinde Edirne Halkevi tarafından, Kale içinde eski Türk Ocağı binasında açılan dokumacılık atölyesinde, 74 kıza iş olanağı yaratılmıştır. (Edirne Halkevi Broşürü, Türkiye Cumhuriyeti'nin Onuncu Yıl Dönümü Münasebetiyle, 1933: 30-35) İzmir Halkevi Sosyal Yardım Şubesi 1933'te 100 yurttaşın yerli ve yabancı şirketlerde istihdâm edilmelerini sağlamıştır. (Halkevlerinin 1933 Senesi Faâliyet Raporları Hulâsası, 1934: 47) Zonguldak Halkevi Sosyal Yardım Şubesi de işsiz kalan 155 yurttaşı işe yerleştirmiştir. (Halkevlerinin 1934 Senesi Faâliyet Raporları Hulâsası, 1935: 127) Ankara Halkevi Sosyal Yardım Şubesi kendisine iş için başvuruda bulunan yurttaşlarını çoğuna iş sağlayabilmiştir. (Ankara Halkevi İctimâî Yardım Komitesi Mesai Raporu, 1934: 10)

İstanbul'da Eminönü Halkevi Sosyal Yardım Şubesi, iş bulma ve istihdâm konusunda farklı bir örneği hayata geçirmiştir. Şube kendi bünyesinde bir iş bulma kurumu oluşturmuş ve bu yardım faâliyetini profesyonel bir düzeye taşımıştır. Söz konusu kurumda iş arayan yoksul kişiler misafir edilmişler, istihdâm süreci tamamlananların kurumla ilişkisi hemen kesilmemiş ve bu kişilerin ekonomik açıdan belli bir olgunluğa ulaşmaya kadar misafirlik süreci devam ettirilmiştir. İstihdâm sürecinin dışında, işsiz durumdaki yurttaşlara iş kurabilmeleri için küçük sermayeler verilmiştir. Karşılıksız olarak verilen bu sermayeler sayesinde söz konusu kişiler gazete dağıtıcılığı vb. işler yapabilmişlerdir. (CHP Eminönü Halkevi Kimsesizleri Kurtarma ve İş Bulma Yurdu, S. 1, 1942: 2-4)

SONUÇ

XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde imparatorluktan ulus-devlete geçişin gerçekleştiği Türkiye'de, Mustafa Kemâl Atatürk'ün önderliğinde politik düzlemdeki değişime koşut olarak gelişen ve toplumun diğer alanlarını da etkileyen kapsamlı bir dönüşüm yaşandı. Çağdaşlaşmayı amaç edinerek araçsallaştıran söz konusu dönüşümün toplumsallaştırılması yaşamsal bir sorun olarak kendisini dayatmaktaydı. Öte yandan 1912-1922 yılları arasında yaşanan savaşların sosyo-ekonomik alanda yaratmış olduğu tahribâtın etkileri ile bir önceki sorunun çözülmesi arasında doğrudan bir

*Erken Cumhuriyet Döneminde Yoksullukla Mücadele Kapsamında
Halkevleri Sosyal Yardım Şubelerinin Rolü*

korelasyon bulunmaktaydı. Çağdaş bir toplum ideali yönünde hukuksal ve kurumsal düzlemde atılan adımların toplumsallaşması sosyo-ekonomik alandaki sorunların çözümlenmesiyle yakından ilgiliydi. Bu bağlamda ağırlığını toprağa ve hayvancılığa dayalı üretim etkinliklerinin oluşturduğu bir iktisâdî yapılanma ile bunun coğrafi karşılığı olan kırsal alanda yoğunlaşan, gelir grubu, yaşam süresi ve kalitesi açısından yoksulluk içinde yaşayan geniş kitlelerin durumlarının iyileştirilmesi önem arz etmekteydi.

1932 yılında, gerçekleşmekte olan devrimin norm ve değerlerinin toplumsallaştırılması hedefiyle açılan Halkevleri, düşünsel ve politik amaçlarının yanında örgütlenme şemasından da anlaşılacağı üzere toplumun yüz yüze bulunduğu yoksulluk sorunuyla da mücadele etme işlevini yükümlenmişti. Halkevlerinin örgütlenmesindeki 9 şubeden birisi olan sosyal yardım şubeleri, buldukları bölgelerdeki insanî ve görelî yoksulluk kavramları çerçevesinde ifadesini bulan olumsuzlukların giderilmesi ya da en azından kabul edilebilir bir seviyeye çekilmesi için çalışmalar yapmak üzere örgütlendiler. Sağlık, eğitim-öğretim, beslenme, giyim-kuşam, ulaşım, kamu hizmetlerinden yararlanma gibi başlıklardan oluşan faâliyet alanlarıyla toplumsal dayanışma ve birlik ruhu yaratmaya çalıştılar. Özellikle sağlık alanında gerçekleştirdikleri kırsal ve kentsel alanı kapsayan çalışmaları geniş kitlelerin gündelik hayatlarına fazlasıyla dokunabilmelerini sağladı.

Şubelerin yerel düzlemde açmış oldukları muayenehaneler, dispanserler, farklı sağlık sorunlarına yönelik oluşturdukları sağlık kurumları, aş evleri, öğrenci yurtları, işsizler için atölyeler, misafirhaneler, köylere yönelik olarak gerçekleştirilen sağlık taramalarının ön planda olduğu geziler gibi çalışmalar, şubenin bağlı bulunduğu Halkevlerinin zamanla bir çekim merkezi haline gelmesini sağladı. Bu durumun gerçekleştirilen değişim ve dönüşümün halkevleri aracılığıyla toplumsallaşması sürecine olumlu bir zemin yarattığı açıktı. Öte yandan yeni rejim, siyasî seçkinler ve aydınlarla ağırlığını köylülerin oluşturduğu kitleler arasındaki sosyolojik mesafenin kapatılması, en azından azaltılması bağlamında görelî bir başarı sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

1. Cumhuriyet Arşivi

BCA, 490-01-846-349-2-31; 490-01-846-349-2-34; 490-01-1464-4-2-1.

2. Birincil Yayınlar

Afyon Halkevi, Afyon, 1933.

Ankara Halkevi İctimâi Yardım Şubesi Husûsî Talimât-nâmesi, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, 1932.

Ankara Halkevi İctimâi Yardım Komitesi Mesai Raporu, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1934.

Antalya Halkevi Broşürü (29 Ekim 1933). Antalya, Antalya Matbaası, 1933.

Aydın Halkevi Broşürü (29 Ekim 1933). İzmir Nefaset Matbaası, 1933.

Bilecik Halkevi 1935 Broşürü (1936). Bilecik Halkevi Basımevi, 1936.

CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942.

CHP Halkevleri Öğreneği, Ankara, 1938.

CHF Halkevleri Talimatnamesi (1932). Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1932.

CHP Teftiş Raporları, Zonguldak Halkevi Hakkında Uzun Rapor (18 Eylül 1933). No:67.

CHP Mardin Halkevi Cumhuriyetten Önce ve Sonra Halkevi Broşürü (1938). 5, Mardin Halkevi Yayını Resimli Ay Matbaası Şirketi, Mardin, 1938.

CHP Teftiş Raporları, Şebinkarahisar Halkevi Hakkında Uzun Rapor (11 Ağustos 1933). No:53.

CHP Teftiş Raporları, Zonguldak Halkevi Hakkında Uzun Rapor (18 Eylül 1933). No:67.

Eskişehir Halkevleri.

Eminönü Halkevi Sosyal Yardım Komitesi'nin 2 Yıllık Çalışmaları (1943).

Gediz Manisa Halkevi Aylık Dergisi, Dereli Basımevi/ Vedat Tan Matbaası, Manisa.

Halkevleri Çalışmalar İstatistikler 1932-1941.

Halkevleri 1932-1935 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı.

Halkevlerinin 1933 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsaları, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1934.

*Erken Cumhuriyet Döneminde Yoksullukla Mücadele Kapsamında
Halkevleri Sosyal Yardım Şubelerinin Rolü*

Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hülâsası, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.

İstanbul Eminönü Halkevi 1936-1938 Evimizin İki Yıllık Çalışma Bilançosu.

İstanbul Halkevi'nin Geçen İki Yıllık İşleri (1933), Burhaneddin Matbaası, İstanbul, 1933.

Kadıköy Halkevinin 1935-1943 Yılı Çalışmaları (1943), Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1943.

Kadıköy Halkevi 1935-1938.

Kayseri Halkevi Armağanı (29 Birinciteşrin 1933), Yenimatbaa, Kayseri, 1933.

Ülkü Halkevleri Dergisi.

Türkiye Cumhuriyetinin Onuncu Yılında Zonguldak Halkevi, Holivut Matbaası, İstanbul,1933.

3. Tetkik Eserler

Ağırbaş, İsmail; Akbulut, Yasemin; Önder, Ömer Rifki (2011). "Atatürk Dönemi Sağlık Politikası". Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, (48), 733-748.

Akdur, Recep (2008). "Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de Sağlık". 12. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi (21-25 Ekim 2008, Ankara) Kitabı, 45-71.

Mağmumi, Dr. Şerafettin (2010). *Anadolu ve Suriye'de Seyahat Hatıraları*. Ankara: Cedit Neşriyat.

Durak, Gökhan (2006). "Trakya Bölgesi Halkevleri Faaliyetleri" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Duru, M. Celâl (1939). "Halkevleri Postası". Ülkü Dergisi, XIV (79), 71-72; (1940), XV, (86), 175.

Karabulut, Umut (2007). "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam'ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925-1937)". ÇTTAD, VI (15), 151-160.

Keskinbora, H.Kadircan (2009). "Atatürk Döneminde Trahomla Mücadele Tarihçesine Bakış". *Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongre Bildirileri*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 413-422.

Özkaya, Hilal (2016). "Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele". *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 20(2), 77-84.

Öztürk, Mustafa (1999). "Cumhuriyet Dönemi'nde Sağlık Hizmetleri". Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 6(1), 37-41.

SUMMARY

Poverty is one of the most ancient problems in human history. For centuries, societies shaped under different global criteria had to face different problems in the process of reproduction of living spaces as manifestations of change and transformation. Poverty was one of them, and the resolution of societies with their impact on the socio-economic and political structures was a priority. Starting from Western Europe in the 16th century, the phenomenon of the struggle against global poverty had prepared the emergence of state or non-state institutions, methods, relations network, values and norms, and laws that bear their traces in a process where the internal dynamics of societies were decisive. When it comes to Turkey for the mentioned event, the political, economic and social devastation created by the Balkan Wars, the First World War and the War of Independence deepened the problem of poverty.

The young republic has developed new instruments as well as charity institutions inherited from the empire to combat poverty. Although the public houses have an ideological institutional character, they also assumed the function of developing the concept of social solidarity and cooperation which is less prominent in society.

Social Welfare Branch, which is one of the 9 branches of Public houses founded in 1932 (Social Assistance Committee), which spread in the process of Turkey's geography with the activities they have implemented became an important institution in the struggle against relative and human poverty. Social assistance branches, which worked as an organ of the Community Centers until their closure in 1951, provided preventive, implementing, analyzing, informative services and institutions in the field of health, structuralist, analytical, complementary services and institutions in the field of education and apart from these two basic areas, the aim of this article is to examine the results and the studies on the achievement of an average standard in the parameters included in the relative poverty and human poverty types.